

УКЛАДАННЯ СЛОВНИКА ЧУЖОМОВНИХ ОНІМІВ

© Артур Гудманян, 2002

Вивчаючи англійські назви, дослідник натрапляє на такі випадки, коли оніми з однаковим написанням читаються по-різному. При цьому важко вирішити, яку вимову прийняти за основу для передачі конкретної назви. Якщо ця назва етимологічно прозора, то справу значно полегшує звернення до словника апелятивів. У статті автор намагається показати, як за допомогою логічного аналізу можна встановити найвищу ймовірність включення в основу прізвища конкретного омографа. У цілому процес передачі англійських власних назв значно ускладнюється через варіативну вимову онімів.

Studying English proper names the linguist faces various cases when similar in spelling onyms are read differently. It is especially important to correctly accept the basic pronunciation of a name. If the latter is etymologically transparent it is necessary to find the word out in the common dictionary. The author of the article makes an attempt to show how to assume a certain homograph as a name basis on a great likelihood. Generally the process of proper names transformation becomes too much complicated by the multifarious pronunciation of the onyms.

Читання чужомовної назви має свої труднощі, оскільки однакові літери та їх сполучення у ряді мов можуть читатися по-різному. Особливо складні для вимови письмові слова англійської мови, де багато традиційних написань, наприклад, Abergavenny [æbð'geni], Attenborough [ˈætənbrɔ], St. John [ˈsɪndʒən], Raleigh [ˈro:li] тощо. Але й ряд назв фонетично не складної, на перший погляд, німецької мови, також викликає відповідні труднощі. Наприклад, Voigt [fo:kt], Itzehoe [itsə'ho:], Laermans [ˈla:rmans] і т. ін.

Іноді для визначення вимови власної назви необхідне точне знання об'єкта та місця його розташування, наприклад, Paris [ˈpærɪs] (франц., США); Fermanagh [fɜ:'mænɔ] (ірланд., Велика Британія); San Jacinto [sænjɪð'sɪntəu] (іспан., США) тощо.

Прізвища, які пишуться однаково та вживаються в одній й тій же мові, але відносяться до осіб різних національностей, також можуть вимовлятися по-різному. Наприклад, у Сполучених Штатах натуралізовано багато прізвищ німецького походження, що набули англійзованої вимови – Eysvogel [ˈaɪzvʊɡl] (нім. – [ˈeɪsvo:ɡəl]), Havelock [ˈhæv lək] (нім. – [ˈha:vələk]), Bruckmann [ˈbrʊkmən] (нім. – [ˈbrʊkmən]), Richwin [ˈrɪt wɪn] (нім. – [ˈrɪçwɪn]) тощо.

Вивчаючи англійські назви, натрапляємо на такі випадки, коли оніми з однаковим написанням читаються по-різному. При цьому важко вирішити, яку вимову прийняти за основу для передачі конкретної назви. Якщо ця назва етимологічно прозора, то справу значно полегшує звернення до словника апелятивів. При цьому за допомогою логічного аналізу встановлюється найвища ймовірність включення в основу прізвища саме цього, а не іншого омографа. У цілому процес передачі англійських власних назв значно ускладнюється через варіативну вимову онімів. Наприклад, прізвища Backhouse і Raleigh мають три варіанти вимови – [ˈbækhaus], [ˈbækðs], [ˈbækʌs]; [ˈro:li], [ˈra:li], [ˈræli].

Якщо прізвища етимологічно непрозорі, а один і той же словник вказує на можливість по-різному читати одне й те ж слово або різні словники дають неоднозначні рекомендації,

то вибір необхідного варіанта вимови назви значно ускладнюється. Наприклад, декілька родин в Англії, що мають графський титул, своє прізвище Cirencester вимовляють як [ˈsɪsɪtə], але назва міста з таким написання читається як [ˈsaɪərɪnsɛstə]; мешканці навколишніх сіл, особливо літні люди, цю назву вимовляють як [ˈsɪzɪtə] або [ˈsɪsɪstə].

Трапляються випадки, коли у перекладача і транскриптора немає спеціальних додаткових відомостей. У цьому випадку він обирає той варіант вимови, який подається на першому місці, оскільки у передмові до словника вказано, що на першому місці подається, як правило, вимова найбільш розповсюджена, що властива літературній мові, а на другому та третьому – діалектні або індивідуальні варіанти. Наприклад, прізвище Dealtry має офіційну вимову – [ˈdo:ltri]; деякі мешканці, що належать до середнього класу, вимовляють своє прізвище як [ˈdi:ltri]; зустрічається також і третій варіант вимови – [ˈdeltri]: у такий спосіб вимовляють його носії, які мешкають неподалік від однієї з центральних трас Лондона – Dealtry, що також вимовляється як [ˈdeltri].

Через те що англійські словники дають одну вимову, а американські – іншу, то перекладач і транскриптор мають дві можливості: або показати відмінності у фонетичній транскрипції та в передачі:

Christian [ˈkrɪstjən, США ˈkrɪst ən] m Крістіян, Крісчін;

Geraint [ˈgeraint США dʒɛˈreɪnt] m Герайнт, Джерейнт;

або звести обидва варіанти до одного, який є загальноприйнятим у напій системі передачі: Leslie [ˈlezli США ˈlesli] /Лелсі.

Основна орієнтація української транскрипції – південноанглійський літературний стандарт, але засоби передачі вельми недосконалі. Тому в результаті з'являються варіанти слів, які є деяким синтезом різних типів вимови. У зв'язку з цим дуже важко практично розрізнити окремі стандарти англійської вимови в українській транскрипції. Певний досвід перекладацької роботи та тривала робота над українсько-англійськими відповідностями підказує спеціалісту можливу графічну оболонку назви у мові-оригіналі.

Варіювання української транскрипції одних і тих же англійських слів сформувало б в українського читача не стільки уявлення про різні варіанти англійської літературної мови, скільки ідею про помилковість одного з варіантів української передачі. Тому, очевидно, для загальної преси досить показати один тип англійської вимови з максимальним ступенем точності. Варіанти слід представляти, можливо, в художніх перекладах, де це може впливати на суть самої розповіді.

Різні прочитання окремих букв та буквосполучень можуть залежати від походження слів (від їх мови-джерела), від позиції у слові, від наголосу в складі, від оточуючих елементів тощо. Так, в англійській мові групи приголосних CH, SCH, GH, які містяться у власних назвах, становлять певні труднощі. Сполучення CH у словах англійського походження вимовляється як [t]. Але в словах німецького і слов'янського походження воно іноді звучить як [ç] або [k], наприклад, Richard англ.: [ˈrɪt əd], нім.: [ˈrɪçart]; Gretchen англ.: [ˈgret ən], нім.: [ˈgre:tçən]. При цьому сам факт походження з цих мов настільки виразно нав'язує певну вимову, що слов'янське прізвище відомої письменниці *Е.Л.Войнич*, яке цілком відповідає її слов'янському походженню та має офіційне англійське написання *Voynich*, отримало, проте, розповсюджену англійську вимову [ˈvoɪnɪk].

Сполучення SCH, яке зустрічається у власних назвах німецького, латинського та грецького походження, читається як [sk] або []. Тому транскрипція слів, які містять це сполучення, вимагає особливої уваги, наприклад, прізвище німецького походження

Scholarch англійською мовою читається як [ˈsko:lɑ:t], хоча в Німеччині носії цього прізвища вимовляють його як [ʃ oˈlarç]. Декілька німецькомовних прізвищ зберегли в англійській мові свою автентичну вимову: **Schleswig** [ˈ lezwɪg], **Schiller** [ˈ ɪlð], **Schumann** [ˈ u:mɔn] тощо.

На сучасному етапі розвитку англійської мови дуже важко пояснити, наприклад, різну вимову слів, які містять сполучення **GH**: **Roughkin** [ˈrʌfkɪn], **Hiccough** [ˈhɪkʌp] тощо. З'ясування правил читання слів з таким сполученням значно ускладнюється ще й тим, що воно часто зустрічається у власних назвах кельтського походження, де правила читання інші.

Значно більший інтерес становлять прізвища з однаковим написанням, які свідчать про спільність походження або про запозичення. Розмежувати, що саме відноситься до запозичень, а що є наслідком загального походження, дуже важко, та й не завжди потрібно.

Для фонографічної передачі важливий морфемний та фонемний склад цих прізвищ у сучасному вигляді. Вживаючись у двох або декількох мовах, власні назви змінювалися відповідно до їх фонетичних законів, і сьогодні їхня вимова, наприклад, в англійській мові може відрізнитися від їх вимови в німецькій мові. Транслітерувати такі прізвища або передавати їх за правилами тільки однієї з мов вважаємо неправильним. Їх треба передавати так, як вони вимовляються у рідній для носіїв цих прізвищ мові. У такому випадку основна перепона – визначити національність особи. Наприклад, прізвища **Hodemacher** і **Hodwalker** німецького походження, і якщо носії цих прізвищ віддають перевагу німецькій вимові, то в український текст їх бажано переносити, зважаючи на німецьку вимову, але в англійській транскрипції: *Годемахер* [ˈhɑdɪmɑːxɪ] і *Годвалькер* [ˈhɑdwɔːlkɪ]. Трапляються випадки, коли громадяни Великої Британії або США, натуралізуючись у цих країнах, не заперечують проти англійської вимови своїх прізвищ: [ˈhʊdmeɪkɪ] і [ˈhɑdwoːkɪ], у такому разі засобами української графіки вони матимуть вигляд: *Гбудмекер* і *Гбдволкер*.

Відзначимо деякі тенденції німецької мови. Так, французьке сполучення **OI** вимовляється по-німецькому [oa:]: **Boudoir** [budoˈa:r]. Англійське **OW** зберігає свою вимову в німецькій мові у таких словах, як **Clown** [klaun], **Rowdy** [ˈraudi:], але у деяких випадках англійське **OW** вимовляється як [o:]: **Bowle** [bo:l] замість [bɔul]. Сполучення вимовляється як [o:] й у німецьких прізвищах слов'янського походження, наприклад, **Bülow** [ˈby:lo:], **Sydow** [ˈzy:do:], **Treptow** [ˈtre:pto:] та ін.

Отже, коли знайдено звукову оболонку власної назви в мові-оригіналі, можна переходити до наступного етапу транскрибування – визначення фонемного складу чужомовних назв та перекодування чужомовних фонем у фонемі мови, що сприймає.

Для того щоб перейти від чужомовного звучання до написання певної назви в мові, що запозичує, необхідно встановити її фонемний склад у мові-джерелі. Потім слід перевести її чужомовні фонемні у фонемні мови-приймача та знайти для них відповідну орфограму. Наприклад, для прізвища

B	R	OUGH	TON	
[b]	[r]	[o:]	[t]	[n] можливі варіанти передачі
Б	Р	О	Т	Н
Б	Р	О	Т	ОН
Б	Р	ОУ	Т	ОН

Визначення фонемного складу не завжди буває досить простим навіть у тому випадку, коли знайдено його читання, тому що він може бути затемнений явищами асимілятивного порядку, редукцією та ін. Наприклад,

A	TCH	E	S	ON
[æ]	[t]	[i]	[s]	[n]
E	Ч	І	С	Н
E	Ч	І	С	ОН
E	ТЧ	І	С	Н
E	ТЧ	І	С	ОН
A	Ч	І	С	Н
A	Ч	І	С	ОН
A	ТЧ	І	С	Н
A	ТЧ	І	С	ОН

Визначити фонемний склад чужомовних слів досить просто у мовах з фонематичною орфографією та дуже важко у мовах з традиційною орфографією (англійська, французька), де в написанні є приголосні та групи фонем, які не вимовляються зовсім або вимовляються частково. Серед подібних приголосних є й такі, що не вимовляються ні за яких умов, а тому реально в структурі слова не представлені. Наявність їх в оригінальній назві говорить лише про фонемний склад слів у минулому.

Наприклад, англійська **B** в групі **MB**: *Limbkins*, *Newcomb*, *Lambton* (прізвища); англійська **V** у групі **MBE**: *Halcombe*, *Encombe* (прізвища); *High Wicombe* (географічна назва); англійська **P** у групі **MP**: *Sampson*, *Thompson* (імена); *Campbell*, *Compson* (прізвища); *S/outhampton*, *Hampshire* (географічні назви). Або наведемо приклади групи **KN/GN**, де літери **K** й **G** також не вимовляються: *McNight*, *Foreign* (прізвища); *Knoxville*, *Yellowknife* (географічні назви).

Іноді приголосні, що не вимовляються, додавалися під час орфографічної реформи з метою надати словам графічну схожість з їх латинськими прообразами, наприклад, англійські групи **WR**, **RH**: *Cartwright*, *Wrenn* (імена); *Wright*, *Arkwright*, *Rhine* (прізвища); *Wrangell*, *Rhode Island*, *Rhondda* (географічні назви).

В англійській групі **AL**, яка відноситься до одного складу, літера **L** вже давно вокалізувалася, змінивши якість попередньої голосної, наприклад, *Palmerton* ['pa:mɔtɔn]; *Metcalf* ['metkɑ:f]; *Walker* ['wɔ:kə] та інші.

Багато приголосних, що не вимовляються, має також французька мова. Там більшість з них також є відображенням попередніх етапів розвитку мови та реально відсутні у складі слів у теперішній час. Наприклад, літера **S** у деяких групах приголосних: *Moisdon* [mɔadɔ], *Vosges* [vo:ʒ], *Presles* [pre:l]. Усе це – елементи, які відсутні у складі англійських і французьких слів.

Процес передачі графем німецької мовч засобами української графіки відбувається простіше, ніж у англійській мові:

F R A N K E N S T E I N
Ф Р А Н К Е Н Ш Т Е Й Н
Ф Р А Н К Е Н Ш Т А Й Н

або:

B E C K E R M A N N
Б Е К Е Р М А Н
Б Е К К Е Р М А Н Н

Момент перекодування чужомовних фонем у фонемі мови, що запозичує, дуже важко відокремити від наступного етапу – запису слів зі встановленим фонемним складом

засобами мови-приймача. При переведенні фонем однієї мови у фонемі іншої необхідно пам'ятати наявний склад фонем у обох мовах та склад літер мови, що запозичує.

Кількість літер у будь-якій мові, як правило, не відповідає кількості її фонем. Склад голосних та приголосних у різних мовах значно відрізняється, при цьому трапляються не лише випадки, коли фонем більше, ніж літер, але й коли фонем менше, ніж літер, призначених для їх запису. Наприклад, кількість приголосних фонем в українській мові значно більша порівняно з англійською та німецькою мовами. Це свідчить про те, що при переведенні чужомовних фонем у фонемі української мови в деяких випадках можна замінити одну чужомовну фонему декількома різними фонемами мови, що сприймає. Наприклад,

A	TT	EN	B	OR	OUGH
[æ]	[t]	[n]	[b]	[r]	[ð]
E	T	H	B	P	O
E	TT	EH	B	P	O
E	TT	EH	B	OP	O
A	T	H	B	P	O
A	TT	EH	B	P	O
A	TT	EH	B	P	O
A	TT	EH	B	P	OG
A	TT	EH	B	P	OY

Навпаки, мала кількість голосних фонем в українській мові (лише п'ять) при 20 в англійській свідчить про високу навантаженість українських голосних:

G	L	A	S	T	O	N	B	U	R	Y
[g]	[l]	[æ]	[s]	[t]	[ð]	[n]	[b]	[ð]	[r]	[i]
Г	Л	Е	С	Т	Е	Н	Б	Е	Р	І
Г	Л	А	С	Т	О	Н	Б	У	Р	І
Г	Л	А	С	Т	О	Н	Б	Е	Р	І

У ряді випадків знайти вихід з такої ситуації допомагає складовий характер українського письма, при якому сполучення українських приголосних з наступними голосними утворюють своєрідні «силабемі», які можна розглядати як еквіваленти чужомовних сполучень «приголосна + голосна». Отже, збереженню єдності фонемного складу запозиченого слова сприяє не пофонемна, а поскладова його передача.

Переходячи від звучання назви у мові-оригіналі до графіки мови, що запозичує, ми зіставляємо фонемний склад чужомовної назви з фонемами мови-сприймача. При цьому натрапляємо, звичайно, на два випадки, коли чужомовні фонемі мають більш-менш точну відповідність у мові-приймачеві та коли такої відповідності немає. Абсолютної відповідності вони не можуть мати, тому що фонематична система кожної мови – явище суворо індивідуальне, а загальних фонем не існує. У першому випадку переведення одних фонем в інші відбувається легко:

G	L	A	D	W	I	N
[g]	[l]	[æ]	[d]	[w]	[i]	[n]
Г	Л	А	Д	В	І	Н

У другому випадку доводиться вдаватися до лінгвістичних заміни, при цьому бажано, щоб ці заміни були максимально близькими в артикуляторно-акустичному відношенні або мали аналогічну письмову фіксацію:

M	cC	U	LL	OU	GH
[m] [θ]	[k]	[ʌ]	[l]	[θ]	[x]
M	кК	А	ЛЛ	О	Х

Будь-які заміни значною мірою умовні та відносні. Однак фонографічне відтворення може бути досить точним, якщо буде встановлено єдину передачу усіх чужомовних фонем. Оскільки системи фонем окремих мов не співпадають і кількість букв, як правило, не дорівнює кількості фонем, то в процесі транскрибування з'ясовується, що для передачі ряду чужомовних фонем у мові, що запозичує, не вистачає фонем або букв, а для передачі інших фонем букв забагато. При цьому «зайві» фонemi мови-приймача можуть залишатися без уваги, а «зайві» фонemi мови-джерела завдають багато клопотів:

St.	J	OH	N
[s] [i]	[n]	[dʒ]	[θ] [n]
C I H	ДЖ	О	Н?
Ст	ДЖ	О	Н?

Можливо, в таких випадках варто звернутися до другорядної вимови слова [sθnt`dʒən] або прийняти традиційний варіант передачі – *Сейнт.Джон*. Якщо йдеться про географічну назву *St. John*, то вона має трохи інакшу вимову :

[s] [n] [t] [dʒ] [α] [n], тоді передача дещо полегшується:
С н т ДЖ О Н.

Залежно від особливостей контактуючих мов у практичній транскрипції можна показати не лише фонemi, але й деякі нефонологізовані варіанти запозичених назв. Наприклад, при відтворенні англійської фонemi [ɹ] слід враховувати її здебільшого твердий відтінок, у такий спосіб передається «англійський» вигляд назв:

M I DD LE T OW N
[m] [i] [d] [l] [t] [au] [n]
М І ДД Л Т АВ Н

Щодо передачі назв з німецької мови, то тут для збереження «німецького» вигляду бажано використовувати м'яке [л']:

L AU T E R B A CH
Л ЯУ Т Е Р Б А Х

Інший приклад: англійські приголосні фонemi [p]-[b], [t]-[d], [k]-[g] відрізняються одна від одної не лише як глухі-дзвінкі, але і як аспіровані-неаспіровані. Аспірація, особливо на початку слова перед голосними, - характерна риса англійських **P, T, C, K**. Проте при передачі українською мовою ми замінюємо англійські аспіровані фонemi українськими глухими, не вводячи жодних додаткових позначень для придишу, оскільки глухих непридихових фонем в англійській мові немає, тому фонематичність передачі не порушується:

P I TT S B UR GH
[p] [i] [t] [s] [b] [θ:] [g]
П І ТТ С Б УР Г

або:

C AR T WR IGH T
[k] [a:] [t] [r] [ai] [t]
К АР Т Р АЙ Т

Отже, точність письмової фіксації запозичених назв забезпечується лише при постійному зіставленні систем обох мов та при оцінці фонематичності та нефонологізованості окремих фонетичних явищ. Фіксуючи письмово запозичені власні назви, натрапляємо на інші труднощі, а саме, випадки, коли необхідно додержуватися норми орфографії та граматики мови-сприймача.

Наведемо декілька прикладів оформлення статей у Англо-українському словнику географічних назв:

Aberdate [æbð' deit] *Абердейт* (м. – Бр.)

Aberdeen [æbð' di:n] *Абердін* (м. – Бр., Кн., США; оз. – Кн.)

Aberyswyth [æbð' ristwiθ] *Аберіствум* (м. – Бр.)

Adelaide [ˈædleid] *Адлейд* (м. – Ав.)

Akron [ˈækrɒn] *Акрон* (м. – США)

Alabama [æld' bæmɒ] *Алабама* (рк., шт. – США)

Станіслава Гулкевич, Зоя Данилова

Львівська комерційна академія

НАВЧАЛЬНИЙ СЛОВНИК АКТИВНИХ СЛІВ У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

© Станіслава Гулкевич, Зоя Данилова, 2002

Стаття аналізує складний мовний та методичний процес укладання лексикографічного джерела фахового словника активних одиниць. На основі лексикографічних досліджень зазначено прагматичну спрямованість використання активних одиниць фахового англо-українського словника, особливо у викладанні іноземних мов.

The article analyses a complicated lingual and methodical process of compiling the lexicographic source – the special vocabulary of active units. On the basis of the famous lexicographic researches the pragmatic aim of using special English-Ukrainian vocabulary active units has been pointed out, especially in the foreign languages teaching.

Сьогодні відбувається швидка трансформація світу. Стабільні, на перший погляд, економічні та політичні відносини, соціальні структури та культурні засади швидко змінюються; всі ці зміни спричиняють інтеграцію різних держав, що викликає їх розквіт, і насамперед це сприяє взаємозбагаченню державних мов, їх модернізації та офіційному визнанню [1]. А тому для освітнього рівня сучасного спеціаліста – випускника вищої школи – знання словника активних слів фахової термінології є необхідною умовою його майбутнього благополуччя.

Укладання словників в сучасних умовах в Україні означає насамперед функціонування державної мови в суспільстві, що включає питання двомовності, багатомовності, зміни мови і, нарешті, статус державності мови для різних соціальних